

FOYDA SOLIG'I BO'YICHA HISOBLASHISHLAR AUDITI

Hamroyev Ixtiyor Baxtiyor o'g'li

Denov Tadbirkorlik va Pedagogika instituti bitiruvchisi

Ilmiy rahbar: A. Safarov

<https://doi.org/10.5281/zenodo.20641368>

Annotatsiya. Tezida foyda solig'i bo'yicha hisoblashishlar auditini nazariy-tahliliy nuqtai nazardan ko'rib chiqiladi. Tahlil markazida korxonaning buxgalteriya foydasi bilan soliqqa tortiladigan foydasi o'rtasidagi tafovutlar hamda ularning audit jarayonidagi ahamiyati turadi. Auditning bosqichli mantiqi, dalil to'plash yo'llari va xatolar yuzaga kelish manbalari muallif tomonidan tahliliy tarzda baholangan.

Kalit so'zlar: foyda solig'i, hisoblashishlar auditini, soliqqa tortiladigan foyda, buxgalteriya foydasi, doimiy va vaqtinchalik tafovutlar, audit dalillari, soliq nazorati.

Korxona o'z faoliyati yakunida e'lon qiladigan foyda miqdori bilan uning soliq maqsadida hisoblanadigan foydasi ko'pincha bir xil bo'lmaydi. Aynan ana shu nomuvofiqlik foyda solig'i bo'yicha hisoblashishlar auditining zaruratini izohlaydi: audit ushbu ikki ko'rsatkich o'rtasidagi o'tishni kuzatib, soliq majburiyati asossiz kamaytirilmaganini yoki ortiqcha hisoblanmaganini aniqlash imkonini beradi. Boshqacha aytganda, auditning mohiyati raqamning o'zini emas, balki uning qanday shakllanganini tekshirishdadir.

Foyda solig'i auditini boshqa hisob bo'limlari tekshiruvidan ajratib turadigan asosiy belgi — uning bir vaqtning o'zida ikki xil “natija”ni qiyoslashga asoslanishidir. Buxgalteriya hisobi korxonaning haqiqiy iqtisodiy holatini aks ettirsa, soliq hisobi qonun bo'yicha tan olinadigan natijani ko'rsatadi. Auditorning vazifasi ana shu ikki tizim orasidagi bog'lovchi mexanizmni, ya'ni buxgalteriya foydasini soliq foydasiga aylantiruvchi tuzatishlar zanjirini tahlil qilishdan iborat¹. Bu o'tish jarayonining umumiy mantig'i 1-rasmda keltirilgan.

1-rasm. Buxgalteriya foydasidan foyda solig'iga o'tish sxemasi

Tahlil shuni ko'rsatadiki, hisoblashishdagi xatolarning katta qismi xarajatlarni tan olish bosqichida yuzaga keladi. Bunday tafovutlarni shartli ravishda ikki guruhga ajratish maqsadga muvofiq: bir marta paydo bo'ladigan va keyinchalik bartaraf etilmaydigan doimiy tafovutlar hamda davrlar o'rtasida “siljib” turadigan vaqtinchalik tafovutlar². Ularning qiyosiy tahlili 1-jadvalda berilgan.

1-jadval. Doimiy va vaqtinchalik tafovutlarning qiyosiy tahlili

¹ Qurbonov Z.N. Soliq hisobi va auditining nazariy va metodologik asoslari: i.f.d. dissertatsiyasi. — Toshkent: Bank-moliya akademiyasi, 2008.

² Panskov V.G. Nalogi i nalogooblojeniye: teoriya i praktika. — Moskva: Yurayt, 2014.

Taqqoslash belgisi	Doimiy tafovutlar	Vaqtinchalik tafovutlar
Mohiyati	Soliq hisobida umuman tan olinmaydigan farqlar	Vaqt bo'yicha siljiydigan, keyinchalik tenglashadigan farqlar
Tipik misol	Chegirilmaydigan xarajatlar	Amortizatsiyani hisoblash usulidagi tafovut
Soliq bazasiga ta'siri	O'sha davrning o'zida o'zgartiradi	Soliqning vaqt bo'yicha taqsimlanishiga ta'sir qiladi
Davom etishi	Qaytarilmaydi	Keyingi davrlarda bartaraf bo'ladi
Auditor e'tibori	Soliq bazasiga to'g'ri qaytarilganini tekshirish	Davrlar bo'yicha izchillikni tekshirish

Auditning ishonchliligi tasodifiy va tarqoq tekshiruvga emas, balki izchil mantiqqa tayanadi. Dastlab xato ehtimoli yuqori bo'lgan sohalar aniqlanadi, so'ng tekshiruvning asosiy kuchi aynan o'sha nuqtalarga yo'naltiriladi. Bunday tanlab yondashuv cheklangan vaqt va resurs sharoitida xavfli joylarni iloji boricha to'liq qamrab olishni ta'minlaydi. Dalillar esa, asosan, hujjatlarni o'zaro qiyoslash, mustaqil qayta hisoblash va ko'rsatkichlarni analitik taqqoslash orqali to'planadi.

Jahon amaliyotida foyda solig'iga munosabat barqaror emas: bir qator davlatlar stavkani pasaytirib, soliq bazasini kengaytirish orqali raqobatbardoshlikni oshirsa, so'nggi yillarda global miqyosda eng kam soliq darajasini belgilash tendensiyasi kuchaymoqda³. Bu o'zgaruvchan muhit foyda solig'i hisoblashishlarini murakkablashtiradi va auditorning tahliliy mas'uliyatini oshiradi.

Umumiy tahlil quyidagi xulosaga olib keladi: foyda solig'i bo'yicha hisoblashishlar auditining haqiqiy qiymati raqamlarni shunchaki tasdiqlashda emas, balki ularning qanday vujudga kelganini izohlay olishda namoyon bo'ladi. Buxgalteriya va soliq natijalari o'rtasidagi har bir tafovutni asoslab bera oladigan audit korxona uchun ham, davlat uchun ham ishonch manbaiga aylanadi.

Adabiyotlar, References, Литературы:

1. Pepelyaev S.G. Nalogovoye pravo: uchebnik. — Moskva: Alpina Publisher, 2015.
2. Panskov V.G. Nalogi i nalogooblojenije: teoriya i praktika. — Moskva: Yurayt, 2014.
3. Qurbonov Z.N. Soliq hisobi va auditning nazariy va metodologik asoslari: i.f.d. dissertatsiyasi. — Toshkent, 2008.
4. OECD. Corporate Tax Statistics, 2024 Edition. — Paris: OECD Publishing, 2024.

³OECD. Corporate Tax Statistics, 2024 Edition. — Paris: OECD Publishing, 2024.